

VU Research Portal

Hetzelfde maar toch (heel) anders. Jongeren met een licht verstandelijke beperking en een PIJ-maatregel vergeleken met normaalbegaafde PIJ'ers.

Kaal, H.; Brand, E.; van Nieuwenhuijzen, M.

published in

Proces
2011

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Kaal, H., Brand, E., & van Nieuwenhuijzen, M. (2011). Hetzelfde maar toch (heel) anders. Jongeren met een licht verstandelijke beperking en een PIJ-maatregel vergeleken met normaalbegaafde PIJ'ers. *Proces*, 90(5), 299-311.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Hetzelfde maar toch (heel) anders

Jongeren met een licht verstandelijke beperking en een PIJ-maatregel vergeleken met normaal begaafde PIJ'ers

Hendrien Kaal, Eddy Brand & Maroesjka van Nieuwenhuijzen

Inleiding

Dit artikel geeft op basis van een analyse van gegevens uit 1363 dossiers van jongeren met een PIJ-maatregel inzicht in de specifieke persoonskenmerken en het functioneren van PIJ-jongeren met een beperkt intellectueel functioneren. Het doel van deze studie is om vast te stellen of kenmerken van jongeren met beperkt intellectueel functioneren met een PIJ-maatregel verschillen van die van hun normaal begaafde groepsgenoten, zodat men hierop bij de begeleiding en behandeling beter kan aansluiten.

De maatregel tot plaatsing in een inrichting voor jeugdigen (PIJ-maatregel) is de zwaarste strafrechtelijke maatregel voor jeugdigen die de rechter kan opleggen. De voornaamste doelen van deze maatregel zijn de heropvoeding van jeugdigen en behandeling van degenen met een gebrekkige ontwikkeling of een psychiatrische stoornis. Daarnaast beoogt de maatregel bij te dragen aan de bescherming van de maatschappij. Om de maatregel op te kunnen leggen moet sprake zijn van een delict waarvoor voorlopige hechtenis is toegestaan. Daarnaast moet het opleggen van de maatregel noodzakelijk zijn voor de veiligheid van anderen of de algemene veiligheid van personen of goederen en moet de maatregel in het belang zijn van een zo gunstig mogelijke ontwikkeling van de jeugdige.

De voorwaarden voor het opleggen van een PIJ-maatregel suggereren dat de jongeren die een dergelijke maatregel opgelegd krijgen per definitie een zeer problematische groep vormen. Onder de groep jongeren met een PIJ-maatregel zijn buitengewoon veel jongeren met een licht verstandelijke beperking (LVB). In Nederland spreekt men van een licht verstandelijke beperking indien iemand een IQ heeft tussen de 50 en de 70 óf indien iemand een IQ heeft tussen de 70 en de 85 in combinatie met een beperkt sociaal aanpassingsvermogen.¹ Over dat laatste zijn met betrekking tot de PIJ-jongeren geen gestandaardiseerde gegevens bekend.² Dossieronderzoek onder tien jaargangen PIJ suggereert echter dat 11% van de PIJ'ers in de periode 1995-2005 een IQ had onder de 70, terwijl in

1 H. Jansen, M. Leeman & D. Verstegen, *Startdocument Kwaliteitskader Orthopedagogische Behandelcentra*, Utrecht: VOBC-LVG 2009; Ministerie van VWS, brief staatssecretaris over Indicatiestelling licht verstandelijk gehandicapte (LVG) jeugdigen, *Kamerstukken II 2005/06*, 29 815, nr. 79.

2 Er wordt wel gescoord op sociale vaardigheden, relationele vaardigheden, redzaamheid in JJL, maar er is geen score beschikbaar op basis van bijv. de *Vineland Adaptive Behaviour Scales (VABS)* of het instrument *Beoordeling Sociaal Aanpassingsvermogen (BSA)*.

totaal niet minder dan 39% van de PIJ-jongeren een IQ had onder de 85.³ Dit is veel hoger dan op grond van een normale verdeling van de totale Nederlandse populatie verwacht zou worden. Op grond van alleen de IQ-score kunnen we dan ook wel stellen dat er onder de PIJ-jongeren een aanzienlijke groep is waarvoor er in ieder geval een *aanwijzing* is voor een verstandelijke beperking. Deze jongeren hebben vanwege hun complexe problematiek specifieke begeleiding en behandeling nodig.⁴ In justitiële jeugdinrichtingen (JJI's) en penitentiaire inrichtingen wordt echter niet altijd de juiste begeleiding en behandeling geboden.⁵

Uit de literatuur weten we dat jongeren met een licht verstandelijke beperking vaker bijkomende problemen hebben dan normaal begaafde jongeren. Bijna 50% van de jongeren met LVB vertoont ernstige emotionele en gedragsproblemen.⁶ Ernstige gedragsproblematiek en antisociale problemen komen het meest voor en zijn stabiele verschijnselen.⁷ Vergeleken met hun leeftijdgenoten vertonen vooral adolescenten met LVB meer antisociaal en delinquent gedrag, zoals fysieke agressie, diefstal en vernielingen.⁸ Daarnaast tonen zowel nationale als internationale studies aan dat bijna 30 tot 40% van de jongeren met LVB al een psychiatrische stoornis heeft, en dat deze groep bovendien een groter risico heeft op het ontwikkelen van psychiatrische stoornissen op latere leeftijd.⁹ Vooral jongeren met een IQ tussen de 70 en 85 in combinatie met een sociale aanpassingsproblematiek worden niet herkend als jongeren die specifieke multidisciplinaire hulp nodig hebben.¹⁰

Gedragsproblemen en psychiatrische problemen vormen een belangrijke factor voor het plegen van delicten. Bij mensen met een verstandelijke beperking is vaker sprake van criminogene factoren zoals vroegtijdig schoolverlaten en nega-

3 E.F.J.M. Brand & A.A. van den Hurk, *10 jaargangen PIJ-ers: kenmerken en Veranderingen*, Den Haag: Dienst Justitiële Inrichtingen 2008.

4 M. van Nieuwenhuijzen, *De (her)kenning van jongeren met een lichte verstandelijke beperking*, Amsterdam: SWP 2010; zie ook bijv. de bijdrage van X. Moonen, M. de Wit & M. Hoogeveen in dit nummer.

5 Raad voor de Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming, *Gedetineerden met een verstandelijke beperking*, Advies 15 mei 2008, Den Haag: RSJ 2008; Raad voor de Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming, *Zorg voor jongeren met psychische stoornissen in de justitiële jeugdinrichtingen*, Advies 28 mei 2009, Den Haag: RSJ 2009.

6 M.C. Dekker, H.M. Koot, J. van der Ende & F.C. Verhulst, 'Emotional and behavioral problems in children and adolescents with and without intellectual disability', *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 2002, 43, p. 1087-1098.

7 S.L. Einfeld & B.J. Tonge, 'Population prevalence of psychopathology in children and adolescents with intellectual disability: II epidemiological findings', *Journal of Intellectual Disability Research* 1996, 40, p. 99-109; B.J. Tonge & S.J. Einfeld, 'The trajectory of psychiatric disorders in Young people with intellectual disabilities', *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry* 2000, 34, p. 80-84.

8 J.C.H. Douma, M.C. Dekker, K.P. de Ruiter, N.T. Tick & H.M. Koot, 'Antisocial and delinquent behaviors in youths with mild or borderline disabilities', *American Journal on Mental Retardation* 2007, 112, p. 207-220.

9 J. Stoll, W. Bruinsma & C. Konijn, *Nieuwe cliënten voor bureau jeugdzorg? Jeugdigen met meervoudige problemen waaronder een lichte verstandelijke beperking en instrumenten voor herkenning en signalering*, Utrecht: NIZW 2004; M. van Nieuwenhuijzen, B. Orobio de Castro & W. Matthys, *LVG jeugdigen: Specifieke problematiek en behandeling*, Utrecht: Landelijk Kenniscentrum LVG 2006.

10 Van Nieuwenhuijzen 2010.

tieve of irreële toekomstverwachtingen, van psychiatrische symptomen die leiden tot instabiliteit en labiliteit, en van persoonlijkheidskenmerken zoals impulsiviteit, geringe zelfbeheersing en beïnvloedbaarheid. Zeker in een context van sociale achterstand, middelengebruik en gebroken en criminele gezinnen leidt dit tot een hogere kans op delinquentie.¹¹ Deze groep loopt als gevolg hiervan mogelijk ook een grotere kans om te recidiveren.¹² Mensen met een licht verstandelijke beperking laten eenzelfde scala aan delicten zien als normaal begaafden,¹³ hoewel sommige delicten, zoals witteboordencriminaliteit of verkeersdelicten, onder hen minder voorkomen;¹⁴ ze zijn relatief vaker betrokken bij seksuele delicten, schade en inbraak en weer minder bij ernstige delicten als moord en gewapende overval.¹⁵ Reguliere psychosociale behandelingen voor ernstige gedragsproblematiek hebben minder effect bij jongeren met LVB, of zijn zelfs ongeschikt voor deze groep.¹⁶ In de klinische praktijk wordt bij het reguliere aanbod veelal een IQ-ondergrens van 80/85 gehanteerd en het effect van bijvoorbeeld psychosociale behandeling is minder groot voor jeugdigen met een IQ onder de 70.¹⁷ Ook de meeste behandelingen die in de PIJ worden aangeboden aan jongeren met LVB zijn volgens de handleiding niet geschikt voor mensen met een IQ lager dan 85. Een recente kleinschalige casusstudie laat zien dat een aantal van de behandelmethoden, aangeboden aan jongeren van wie bekend was dat zij een verstandelijke beperking hadden, niet geschikt was voor mensen met een IQ onder de 70 (bijvoorbeeld SOVA, ART) of onder de 80 (Equip).¹⁸ Overigens is niet bekend in

- 11 Zie bijv. M.E. Snell & R. Luckasson, 'Characteristics and needs of people with intellectual disability who have higher IQs', *Intellectual and Developmental Disabilities* 2009, 47 (3), p. 220-233; T. Holland, I.C.H. Clare & T. Mukhopadhyay, 'Prevalence of "criminal offending" by men and women with intellectual disability and the characteristics of "offenders": Implications for research and service development', *Journal of Intellectual Disability Research* 2002, 46 (SI), p. 6-20; H.J.C. van Marle, 'Hulpverlening of justitie: keuzes in de zorg voor verstandelijk gehandicapten', in: R. Geus & L. Roelvink (red.), *Verstandelijk gehandicapten in aanraking met politie en justitie*, Utrecht/Borne: NIZW/Avelijn 2004, p. 17-24.
- 12 S. Hayes, 'Interaction with the criminal justice system', in: E. Emerton, T. Thompson, T. Parmenter & C. Hatton (red.), *International handbook of methods for research and evaluation in intellectual disabilities*, Chichester: Wiley 2004, p. 479-494.
- 13 Bijv. J. McBrien, 'The intellectually disabled offender: Methodological problems in identification', *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities* 2003, 16 (2), p. 95-105; J. Jones, 'Persons with intellectual disabilities in the criminal justice system: Review of issues', *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 2007, 51 (6), p. 723-733.
- 14 Holland e.a. 2002.
- 15 M.K. Simpson & J. Hogg, 'Patterns of offending among people with intellectual disability: A systematic review. Part I: Methodology and prevalence data', *Journal of Intellectual Disability Research* 2001, 45 (5), p. 384-396. M.K. Simpson & J. Hogg, 'Patterns of offending among people with intellectual disability: a systematic review. Part II: predisposing factors', *Journal of Intellectual Disability Research* 2001, 45 (5), p. 397-406.
- 16 Van Nieuwenhuijzen e.a. 2006.
- 17 J.E. Vance, N.K. Bower, G. Fernandez & S. Thompson, 'Risk and protective factors as predictors of outcome in adolescents with psychiatric disorder and aggression', *Journal of the American Academy on Child and Adolescent Psychiatry* 2002, 41, p. 36-43.
- 18 A. Addink, L. Lekkerkerker & K. Vermeij, *Dertig jongeren met een PIJ. Cohortstudie naar het voortraject, de tenuitvoerlegging en het natraject van de PIJ-maatregel*, Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut 2010.

Hendrien Kaal, Eddy Brand & Maroesjka van Nieuwenhuijzen

welke vorm deze methoden werden aangeboden en waaruit eventuele aanpassingen bestonden.

Gezien de bevindingen bij jongeren met LVB in het algemeen, ligt het voor de hand dat ook PIJ'ers met een LVB gebaat zouden zijn bij een aangepaste aanpak. Behandelmethoden werken immers het best wanneer ze goed aansluiten op de specifieke kenmerken en risicofactoren van de doelgroep.¹⁹ Bij jongeren met LVB en een PIJ-maatregel is over die kenmerken en risicofactoren echter weinig bekend. Daarom is het van belang dat de kennis daarover wordt vergroot. Het belangrijkste doel van deze studie is dan ook om in kaart te brengen in hoeverre LVB-PIJ'ers zich onderscheiden van normaal begaafde PIJ'ers.

In dit onderzoek worden drie groepen onderscheiden: een groep normaal begaafde PIJ'ers die op een IQ-test een score boven de 85 hebben behaald,²⁰ een groep met een IQ beneden de 70 en een groep met een IQ tussen de 70 en de 85. De groep met het laagste IQ heeft volgens de doorgaans gehanteerde definities in ieder geval een LVB; bij de groep met een IQ tussen de 70 en 85 moet een beperking in de adaptieve vaardigheden worden vastgesteld om te mogen spreken van een LVB. In voorgaand onderzoek worden de laatste twee groepen meestal samengevoegd. Omdat we vermoeden dat deze groepen van elkaar verschillen, maken wij in dit onderzoek onderscheid tussen deze groepen. Concreet wordt dan ook geprobeerd antwoord te geven op de volgende vraag:

Welke verschillen zijn er in persoonskenmerken en het functioneren tussen PIJ-jongeren met $IQ < 70$, $IQ 70-85$ en $IQ > 85$?

Hierbij wordt gekeken naar: sociale en pedagogische achtergrondkenmerken; sociale en relationele vaardigheden; psychologie en functies; en psychiatrie en stoornissen. Ten slotte wordt nog specifiek gekeken naar het functioneren in de JJI.

Methode

Onderzoekspopulatie

Om deze vraag te beantwoorden is gebruikgemaakt van een dataset gebaseerd op gegevens uit de dossiers van PIJ'ers.²¹ De PIJ-maatregel kan opgelegd worden sinds de invoering van het nieuwe jeugdstrafrecht in 1995; gemiddeld komt dit zo'n 150 keer per jaar voor. Voor elke jongere met een PIJ-maatregel wordt een PIJ-dossier aangelegd. Sinds 2002 loopt er een project waarbij deze dossierinfor-

- 19 D.A. Andrews & J. Bonta, *The psychology of criminal conduct, second edition*, Cincinnati: Anderson 1998.
- 20 Deze definitie houdt in dat ook hoogbegaafde PIJ'ers ($IQ > 120$) onder deze groep vallen. Dit aantal is niet groot (1,8%). Omwille van de leesbaarheid wordt voor de totale groep de term 'normaal begaafd' gebruikt. Aangezien we geen gegevens hebben over sociaal aanpassingsvermogen, kunnen er geen uitspraken worden gedaan over welke PIJ'ers een verstandelijke beperking hebben. In de bespreking van de resultaten wordt dan ook alleen gesproken over IQ-groepen.
- 21 E.F.J.M. Brand & W.K. van Heerde, *Handleiding FPJ - Forensisch Profiel Justitiële Jeugdigen*, Den Haag: Dienst Justitiële Inrichtingen 2004, 2010.

matie van individuele PIJ'ers wordt gescoord, zodanig dat deze informatie bruikbaar is voor grootschalige analyse. Ten tijde van dit onderzoek waren 1598 dossiers gescoord, waarvan er 1363 een IQ-score bevatten. Het totale databestand omvat een zeer hoog percentage (> 90%) van alle PIJ'ers die in de periode van 1995-2007 een PIJ-maatregel opgelegd hebben gekregen. Er kan dan ook gesteld worden dat de database representatief is voor de totale groep PIJ'ers uit de periode 1995-2007.

De onderzoekspopulatie voor deze studie bestaat uit de 1363 PIJ'ers van wie een IQ-score bekend is. Deze groep bestaat voor 94% uit jongens ($N = 1172$), en heeft een gemiddelde leeftijd van 16,9 jaar ($N = 1357$). Gegevens over de nationaliteit van de PIJ'ers ontbreken vaak in de dossiers, maar van de PIJ'ers van wie deze gegevens wel bekend zijn, geldt dat ongeveer 60% de Nederlandse nationaliteit heeft ($N = 919$). Van de onderzoeksgroep heeft 13% een $IQ < 70$ ($n = 173$), 29% een $IQ 70-85$ ($n = 394$) en 58% een $IQ > 85$ ($n = 796$).²² De drie IQ-groepen verschillen niet in de verhouding jongens/meisjes en nationaliteit, maar de gemiddelde leeftijd van de PIJ'ers met $IQ < 70$ ($M = 16,6$ jaar) is significant lager dan die van de PIJ'ers met $IQ 70-85$ en $IQ > 85$ (respectievelijk $M = 16,9$ en $M = 17,0$ jaar) ($F = 4,19$; $p = .02$).

De onderzoekspopulatie heeft gemiddeld 11 niet-gewelddadige en ruim 5 gewelddadige delicten in zijn dossier staan;²³ de gemiddelde leeftijd bij het eerst geregistreerde niet-gewelddadige delict was 12,7 jaar, bij het eerste gewelddadige delict was dit 14,0 jaar. Bij 93% van de onderzoekspopulatie wordt in het dossier melding gemaakt van één of meer geweldsdelicten, bij 84% van vermogensdelicten, bij 24% van seksuele delicten en bij 20% van brandstichting. Op basis van de literatuur zou men kunnen verwachten dat PIJ'ers met een benedengemiddeld IQ vaker groepsdelicten pleegden. Hoewel dit op het oog wel zo lijkt te zijn ($IQ < 70$ 12,7 keer; $IQ 70-85$ 8,0 keer; $IQ > 80$ 9,0 keer), is het gevonden verschil niet significant. Ook zijn er geen statistisch significante verschillen tussen de aantallen gepleegde solodelicten. Een duidelijk significant verschil tussen de drie IQ-groepen is er wel in het percentage PIJ'ers dat ooit een seksueel delict heeft gepleegd: een zedendelict komt aanzienlijk vaker voor naarmate het IQ lager is ($IQ < 70$ 38%; $IQ 70-85$ 29%; $IQ > 85$ 22%; $\chi^2 = 18,32$; $p = .000$).

Meetinstrument

Het scoren van de dossiers is uitgevoerd met behulp van een speciaal ontworpen instrument, de zogeheten Forensisch Profiel Justitiële Jeugdigen Lijst (FPJ-lijst). Dit instrument bevat een zo breed mogelijke selectie van relevante kenmerken – in totaal 70 (plus een aantal subkenmerken) – afkomstig uit onderzoek naar diagnostiek, behandeling en risicotaxatie bij forensische populaties. De lijst bevat items op een zevental domeinen: delictverleden; opvoeding en milieu; delictsituatiele factoren; psychologie en functies; psychiatrie en stoornissen; sociaal en

22 Doordat IQ-gegevens ontbreken in bijna 15% van de gevallen en het ontbreken van gegevens waarschijnlijk selectief is (waarschijnlijk ontbreken IQ-gegevens vaker voor normaal begaafde jongeren bij wie men een IQ-test niet nodig acht), geven deze percentages geen prevalentie weer.

23 Het gaat hierbij om veroordelingen én feiten (proces-verbaal, serieuze meldingen).

Hendrien Kaal, Eddy Brand & Maroesjka van Nieuwenhuijzen

relationeel; en gedrag tijdens het verblijf in de JJI.²⁴ Het merendeel van de items is gescoord op een driepuntsschaal: 0 = geen problemen; 1 = probleem aanwezig; en 2 = ernstige problemen, waarbij de hiervoor speciaal getrainde onderzoeks-assistenten de in het dossier aanwezige informatie aan de hand van een gedetailleerde handleiding²⁵ moesten omzetten in een score.

Onderzoek naar de betrouwbaarheid en de validiteit van de FPJ-lijst liet zien dat de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid voor de eerste vijf domeinen goed was (Kappa-waarden .65 - .85), maar voor de laatste twee domeinen aanzienlijk lager (Kappa .45 - .47); dat de convergente validiteit (bekeken door vergelijking met de SAVRY) voldoende was; en dat ook de predictieve validiteit voor delictrecidive voldoende was (AUC = .803).²⁶ De handleiding FPJ concludeert dan ook:

‘dat de FPJ geschikt is voor het verrichten van wetenschappelijk onderzoek bij jeugdigen in justitiële settings. De lijst kan zowel gebruikt worden voor het in kaart brengen van kenmerken van onderzoekspopulaties, als voor het zoeken naar ontwikkelingsmechanismen, het zoeken naar clusters (typen) van jongeren binnen justitiële settings en het zoeken naar factoren die een voorspellende waarde hebben voor het plegen van crimineel gedrag.’²⁷

De IQ-score die is gebruikt voor het bepalen van de drie IQ-groepen is overgenomen uit de dossiers. Wanneer er meerdere onderzoeken met verschillende typen intelligentietests in het dossier vermeld stonden, is gekozen voor (a) een Wechsler intelligentietest indien aanwezig, en (b) de meting die het dichtst gelegen was bij de ingangsdatum van de PIJ. Indien slechts een omschrijving werd gegeven van de intelligentie, werd ‘Laag/Zwakbegaafd’ gecodeerd als IQ 70-85, en ‘Zeer Laag/Gehandicapt’ als IQ < 70. Al met al zijn de gebruikte intelligentiescores in 32,8% van de gevallen gebaseerd op de WISC en in 26,4% van de gevallen op de WAIS. De GIT werd gebruikt in 15,5% van de gevallen, de Raven in 14,8%, en voor 8,8% werd een andere test gebruikt. In 1,7% van de dossiers stond niet vermeld welke test gebruikt was.²⁸

Zoals gezegd, is een onderscheid gemaakt tussen pedagogische en sociale achtergrondkenmerken, sociale en relationele vaardigheden, psychologie en functies, psychiatrie en stoornissen, en gedrag in de JJI. Deze indeling komt grotendeels overeen met de indeling in de FPJ-lijst.

De 19 pedagogische en sociale achtergrondvariabelen die zijn meegenomen in de analyse zijn: de aanwezigheid en bereikbaarheid van de opvoeders; consistentie van opvoeding; mishandeling door de opvoeders; mishandeling door anderen;

24 Brand & Van Heerde 2004, 2010.

25 Brand & Van Heerde 2004, 2010.

26 Brand & Van Heerde 2004, 2010.

27 Brand & Van Heerde 2004, 2010.

28 De verschillende IQ-tests kunnen leiden tot zeer verschillende uitkomsten (zie bijv. B. van Toorn & C. Bon, ‘Gerapporteerd en laag begaafd: het zal je maar gebeuren!’, presentatie op NIFP-studiedag *Diagnostiek bij licht verstandelijk gehandicapten: een vak apart!*, Driebergen, 19 maart 2010) en kunnen dus niet zonder meer naast elkaar gelegd worden. Het valt echter niet binnen de mogelijkheden van deze studie om hier rekening mee te houden.

verwaarlozing door de opvoeder; seksueel misbruik door de opvoeder; seksueel misbruik door een ander; getuige van geweld in het gezin; abnormale gezinssituatie (verstoorde gezagsrelaties of zorgtaken door ander dan ouder vervuld); recent of acuut escalerende gezinssituatie; verslavingsproblematiek ouders; psychiatrische problematiek van de ouders; criminaliteit van de ouders of andere gezinsleden; aanvang probleemgedrag in jeugd; oriëntatie op crimineel milieu; afwijzing door leeftijdgenoten; binding met school of werk (spijbelen); leerproblemen; en eerdere hulpverleningscontacten.

Op het sociale en relationele vlak is gekeken naar 6 vaardigheden: sociale vaardigheden; negatieve cognities; perspectief en attitude; aanwezigheid van netwerk (prosociale contacten); aanwezigheid van secundair netwerk (contacten anders dan met familie); emotionele steun van netwerk; en relationele vaardigheden (hechtingsproblematiek).

Vijf variabelen op het domein 'psychologie en functies' zijn meegenomen in de analyses: empathische vermogens; gewetensfuncties; ik-sterkte (eigen identiteit/mening); impulscontrole; en probleembesef of probleeminzicht.

De 14 meegenomen variabelen op het gebied van de psychiatrie of stoornissen zijn: aandachtstekort/hyperactiviteitsproblemen (ADHD); angstproblemen; depressieve klachten (afgelopen jaar); hersenorganische stoornissen; ontwikkeling richting persoonlijkheidstrekken type B; agressieproblematiek; autistiforme problemen; psychotische symptomen; sadisme; problematisch seksueel gedrag; pedoseksueel gedrag; gokproblematiek; alcoholproblematiek; en drugsproblematiek.

Ten slotte is gekeken naar 11 variabelen die iets zeggen over het gedrag van de PIJ'er tijdens het verblijf in de JJI. Gekeken is naar: antisociaal gedrag op de afdeling; vermijdend gedrag bij probleemsituaties; negatieve copingmanieren; positieve copingmanieren; contact; vertrouwen en openheid ten aanzien van leiding of behandelaars; coöperatiegebrek en tegenwerken op de afdeling; incidenten of fysieke agressie in de inrichting; de motivatie voor de behandeling; redzaamheid op het gebied van Algemene Dagelijks Leven (ADL) taken; positieve gerichtheid op school of werk; en ontvluchtingen of onttrekkingen aan het toezicht (laatste twaalf maanden).

Statistische analyse

Analyses zijn uitgevoerd met behulp van SPSS-15. De prevalentie van de verschillende kenmerken voor de drie IQ-groepen is weergegeven met behulp van beschrijvende statistiek. De verschillen tussen de drie groepen zijn getoetst met een chikwadraattoets. In de tekst en de tabellen wordt alleen de prevalentie van die variabelen beschreven waarbij sprake is van een significant verschil tussen de IQ-groepen. Voor informatie over de prevalentie van de overige variabelen wordt verwezen naar eerdere publicaties over de populatie in het algemeen, zoals van Mulder e.a.²⁹

29 E.A. Mulder, E.F.J.M. Brand, R.A.R. Bullens & H.J.C. Marle, 'Profiling Serious Juvenile Offenders in Juvenile Institutions: Change in Risk Factors in Their Population', *International Journal of Forensic Mental Health* 2010, 9 (2), p. 93-100.

Hendrien Kaal, Eddy Brand & Maroesjka van Nieuwenhuijzen

Resultaten

Pedagogische en sociale achtergrond

Bij de achtergrondvariabelen zijn er weinig verschillen tussen de drie IQ-groepen. Op 4 van de 19 bekeken achtergrondvariabelen wordt een significant verschil gevonden (zie tabel 1). Het ligt voor de hand dat PIJ'ers met een laag IQ meer leerproblematiek ervaren. Op het gebied van binding met school of werk (waarbij vooral gekeken is naar spijbelgedrag en schooluitval) zijn er echter iets minder problemen. Opvallend is verder dat, hoewel er bij PIJ'ers met een laag IQ *meer* sprake is van criminaliteit van gezinsleden, ze *minder* gericht zijn op criminele leeftijdgenoten.

Tabel 1. *Opvoedingskenmerken waarbij significante verschillen zijn gevonden tussen drie IQ-groepen (% per IQ-groep)**

Kenmerk		Geen problemen	Problemen	Ernstige problemen	Sign.
Leerproblematiek	IQ < 70 ^{2,3}	19,9	43,3	36,8	$\chi^2 = 194,054$ p = .000
	IQ 70-85 ^{1,3}	34,7	51,1	14,2	
	IQ > 85 ^{1,2}	63,9	25,0	11,1	
	<i>Totaal</i>	<i>49,9</i>	<i>34,8</i>	<i>15,3</i>	
Slechte binding met school/werk	IQ < 70 ³	34,9	17,2	47,9	$\chi^2 = 12,160$ p = .016
	IQ 70-85	26,7	19,9	53,4	
	IQ > 85 ¹	22,5	22,0	55,5	
	<i>Totaal</i>	<i>25,3</i>	<i>20,8</i>	<i>54,0</i>	
Oriëntatie op crimineel milieu	IQ < 70 ³	29,2	49,4	21,4	$\chi^2 = 16,108$ p = .003
	IQ 70-85 ²	24,9	47,4	27,7	
	IQ > 85 ^{1,2}	22,0	42,8	35,3	
	<i>Totaal</i>	<i>23,7</i>	<i>45,0</i>	<i>31,3</i>	
Criminaliteit van gezinsleden	IQ < 70 ³	51,0	15,9	33,1	$\chi^2 = 10,063$ p = .039
	IQ 70-85	59,2	14,6	26,2	
	IQ > 85 ¹	63,9	12,7	23,5	
	<i>Totaal</i>	<i>60,9</i>	<i>13,6</i>	<i>25,4</i>	

¹ Significant verschil met groep IQ < 70; ² significant verschil met groep IQ 70-85; ³ significant verschil met groep IQ > 85.

* Leesvoorbeeld: van de jongeren met IQ < 70 heeft 47,9% ernstige problemen op het gebied van de binding met school of werk; 34,9% van de jongeren met IQ < 70 heeft geen problemen op dit gebied. Ze verschillen hierin significant van de groep met IQ > 85, niet van de groep met IQ 70-85.

Sociale en relationele vaardigheden

Op de 6 variabelen op het gebied van de relationele vaardigheden en het sociale netwerk is één significant verschil tussen de drie IQ-groepen gevonden: naarmate er sprake is van een lager IQ, zijn er aanzienlijk meer problemen met de sociale vaardigheden (zie tabel 2). Zo'n 80% van de PIJ'ers met een IQ < 70 heeft problemen op dit gebied, tegen 55% van de PIJ'ers met IQ > 85. Ook hebben de PIJ'ers met een IQ < 70 meer dan twee keer zo vaak ernstige problemen dan de normaal begaafde PIJ'ers.

Tabel 2. *Psychologische kenmerken waarvoor verschillen zijn gevonden tussen drie IQ-groepen (% per IQ-groep)*

Kenmerk		Geen problemen	Problemen	Ernstige problemen	Sign.
Sociale vaardigheden	IQ < 70 ^{2,3}	19,9	52,2	28,0	$\chi^2 = 46,482$ p = .000
	IQ 70-85 ^{1,3}	37,4	45,5	17,1	
	IQ > 85 ^{1,2}	45,0	42,8	12,2	
	Totaal	39,7	44,7	15,6	

¹ Significant verschil met groep IQ < 70; ² significant verschil met groep IQ 70-85; ³ significant verschil met groep IQ > 85.

Psychologie en functies

Van de 5 variabelen op het domein 'psychologie en functies' zijn er 2 waarop de IQ-groepen significant van elkaar verschillen (zie tabel 3). Op het gebied van de empathische vermogens, de gewetensfuncties en de impulscontroles zijn er geen verschillen tussen de drie IQ-groepen. Wel significant zijn de verschillen op het gebied van ik-sterkte en probleembesef. Vrijwel alle PIJ'ers met IQ < 70 hebben problemen op het gebied van ik-sterkte (het niet goed bestand zijn tegen groepsdruk, tegen kritiek, snel achter andermans mening aan lopen); bij bijna 70% van hen zijn deze problemen ernstig. De normaal begaafde PIJ'ers vertonen de minste problemen, maar desalniettemin zijn ook bij hen de problemen omvangrijk. Voor probleembesef geldt dat dit bij bijna geen van de PIJ'ers aanwezig is. De laagste IQ-groep heeft weliswaar meer ernstige problemen, maar ook bij de hogere IQ-groep zijn de problemen aanzienlijk.

Tabel 3. *Psychologische kenmerken waarvoor verschillen zijn gevonden tussen drie IQ-groepen (% per IQ-groep)*

Kenmerk		Geen problemen	Problemen	Ernstige problemen	Sign.
Ik-sterkte	IQ < 70 ^{2,3}	2,4	28,0	69,6	$\chi^2 = 36,550$ p = .000
	IQ 70-85 ^{1,3}	8,4	31,6	60,1	
	IQ > 85 ^{1,2}	13,1	37,9	49,0	
	Totaal	10,4	34,8	54,8	
Probleembesef/inzicht	IQ < 70 ³	1,2	37,1	61,8	$\chi^2 = 14,383$ p = .006
	IQ 70-85 ³	2,1	40,5	57,5	
	IQ > 85 ^{1,2}	4,2	45,6	50,2	
	Totaal	3,2	43,0	53,8	

¹ Significant verschil met groep IQ < 70; ² significant verschil met groep IQ 70-85; ³ significant verschil met groep IQ > 85.

Psychiatrie en stoornissen

Bij de helft van de 14 bekeken variabelen op het gebied van psychiatrische problematiek zijn er verschillen tussen de IQ-groepen (zie tabel 4). Geen verschillen zijn er in de mate van depressie, agressie, sadisme en gokverslaving, ADHD en angstproblematiek. Verschillen zijn er wel waar het middelenverslaving betreft: het percentage PIJ'ers met problematisch drankgebruik is veel lager onder de PIJ'ers met IQ < 70 dan bij de andere twee groepen. Wat betreft drugsgebruik is gescoord

Hendrien Kaal, Eddy Brand & Maroesjka van Nieuwenhuijzen

of er sprake is van soft- dan wel harddrugsgebruik. Bij meer dan de helft van de PIJ'ers met IQ onder de 70 is geen sprake van drugsgebruik; bij de groep met IQ 70-85 geldt dit voor 39% en bij de groep IQ boven de 80 voor slechts 31%. Het is duidelijk dat dit significante verschillen zijn.

Ook op het gebied van andere psychiatrische problemen zijn er veel verschillen tussen de groepen. Hersenorganische stoornissen, psychotische symptomen, problematisch seksueel gedrag en pedoseksueel gedrag komen het meeste voor bij de groep met het laagste IQ en het minst bij de groep met het hoogste IQ. Alleen bij persoonlijkheidstrekken B is het verband tussen IQ en het voorkomen van problematiek andersom: dit komt minder voor naarmate het IQ lager is.

Tabel 4. *Psychiatrische kenmerken waarvoor verschillen zijn gevonden tussen drie IQ-groepen (% per IQ-groep)*

Kenmerk		Geen problemen	Problemen	Ernstige problemen	Sign.
Verslaving: alcohol	IQ < 70 ^{2,3}	81,2	17,0	1,8	$\chi^2 = 16,663$ p = .002
	IQ 70-85 ¹	69,9	22,1	7,9	
	IQ > 85 ¹	66,5	26,2	7,3	
	Totaal	69,4	23,8	6,7	
Verslaving: drugs	IQ < 70 ^{2,3}	52,8	29,4	17,8	$\chi^2 = 41,301$ p = .000
	IQ 70-85 ^{1,3}	39,0	39,5	21,5	
	IQ > 85 ^{1,2}	31,4	35,1	33,5	
	Totaal	36,2	35,6	28,1	
Persoonlijkheidstrekken B	IQ < 70 ³	18,5	34,1	47,4	$\chi^2 = 23,012$ p = .000
	IQ 70-85 ³	14,0	32,3	53,7	
	IQ > 85 ^{1,2}	8,7	29,3	61,9	
	Totaal	11,5	30,8	57,7	
Hersenorganische stoornissen	IQ < 70 ³	71,4	24,2	4,3	$\chi^2 = 10,215$ p = .037
	IQ 70-85	78,3	18,5	3,2	
	IQ > 85 ¹	81,5	16,6	1,8	
	Totaal	79,3	18,1	2,6	
Psychotische symptomen	IQ < 70 ³	83,0	8,2	8,8	$\chi^2 = 12,255$ p = .016
	IQ 70-85	85,9	8,7	5,4	
	IQ > 85 ¹	88,7	8,2	3,0	
	Totaal	87,2	8,4	4,4	
Problematisch seksueel gedrag	IQ < 70 ^{2,3}	55,7	10,8	33,5	$\chi^2 = 38,340$ p = .000
	IQ 70-85 ^{1,3}	67,4	9,6	22,9	
	IQ > 85 ^{1,2}	75,1	10,6	14,3	
	Totaal	70,4	10,3	19,2	
Pedoseksueel gedrag	IQ < 70 ^{2,3}	81,9	4,1	14,0	$\chi^2 = 17,657$ p = .001
	IQ 70-85 ¹	88,9	1,5	9,5	
	IQ > 85 ¹	92,0	1,6	6,3	
	Totaal	89,8	1,9	8,2	

¹ Significant verschil met groep IQ < 70; ² significant verschil met groep IQ 70-85; ³ significant verschil met groep IQ > 85.

Gedrag tijdens verblijf JJI

Van de 10 variabelen die betrekking hebben op het functioneren van LVB-PIJ'ers in de JJI zijn er 3 waarop de groepen significant verschillen (tabel 5). Naarmate er

sprake is van een lager IQ, zijn er aanzienlijk meer problemen met de redzaamheid. Tevens wordt er in de groep met IQ < 70 meer gebruikgemaakt van negatieve copingmanieren. De groep met IQ > 85 heeft relatief veel ernstige problemen op het gebied van de vermijdende copingstrategieën, terwijl de groep met IQ < 70 relatief veel gematigde problemen op dit vlak heeft. Verder lijkt het zo te zijn dat er bij de groep met IQ < 70 relatief veel ernstige incidenten plaatsvinden tijdens het verblijf in de JJI (21,7% versus 14,1 % en 14,6%), maar dit verschil is niet statistisch significant ($\chi^2 = 8,736$, $p = .068$).

Tabel 5. *Gedragingen in JJI waarvoor verschillen zijn gevonden tussen drie IQ-groepen (% per IQ-groep)*

Kenmerk		Geen problemen	Problemen	Ernstige problemen	Sign.
Redzaamheid	IQ < 70 ^{2,3}	49,0	38,3	12,8	$\chi^2 = 72,701$ $p = .000$
	IQ 70-85 ^{1,3}	67,2	29,6	3,1	
	IQ > 85 ^{1,2}	74,1	24,6	1,2	
	Totaal	69,1	27,7	3,2	
Negatieve copingmanieren	IQ < 70 ³	17,9	62,8	19,3	$\chi^2 = 10,438$ $p = .034$
	IQ 70-85	24,0	58,2	17,8	
	IQ > 85 ¹	29,5	55,2	15,2	
	Totaal	26,6	57,0	16,5	
Vermijdend gedrag	IQ < 70 ²	41,3	51,4	7,2	$\chi^2 = 10,387$ $p = .034$
	IQ 70-85 ¹	50,4	38,1	11,5	
	IQ > 85	44,3	42,5	13,3	
	Totaal	45,7	42,3	12,1	

¹ Significant verschil met groep IQ < 70; ² significant verschil met groep IQ 70-85; ³ significant verschil met groep IQ > 85.

Conclusie

Het doel van deze studie was om de onderscheidende kenmerken van jongeren met LVB met een PIJ-maatregel vast te stellen, zodat hiermee in de begeleiding en behandeling beter rekening kan worden gehouden. De onderzoeksvraag was dan ook welke verschillen er zijn in persoonskenmerken en het functioneren tussen PIJ-jongeren met verschillende IQ-niveaus (IQ < 70, IQ 70-85 en IQ > 85).

De gegevens in het gebruikte databestand laten zien dat de problematiek van de gehele PIJ-populatie zeer omvangrijk is.³⁰ Dit is voor alle drie de deelgroepen in dit onderzoek onverminderd het geval. Uit de resultaten van de data-analyse is gebleken dat de sociale achtergrond en psychiatrische problematiek van de drie IQ-groepen sterk overeenkomen. Voor alle drie de groepen geldt dat ze veelal komen uit problematische gezinnen en dat ze vergelijkbare psychiatrische stoornissen hebben, zoals ADHD, autisme, depressie en agressie.

Belangrijker dan de overeenkomsten zijn de verschillen tussen de drie groepen. De drie groepen verschillen vooral op het gebied van sociale relaties. Hoe lager het IQ, hoe meer problemen zich voordoen met sociale vaardigheden, met de ik-

30 Mulder, Brand, Bullens & Marle 2010.

sterkte en dus met beïnvloedbaarheid, met probleembesef, met redzaamheid en met copinggedrag. Deze problemen zijn bekend als specifieke kenmerken van LVB.³¹ Wat betreft de delictkenmerken viel vooral op dat er bij jongeren met een laag IQ vaker sprake was van seksuele delicten en (daarmee samenhangend) problematisch seksueel gedrag. Ook deze bevinding is in overeenstemming met de literatuur. Daarnaast werd er een hogere prevalentie gevonden van hersenorganische stoornissen en psychotische symptomen. Tot slot bleek dat de groep met $IQ < 70$ vaker uit criminele gezinnen komt dan de groep $IQ > 85$.

Op een klein aantal punten bleken de lagere IQ-groepen juist iets minder problemen te hebben. De groepen met een lager IQ hebben minder vaak persoonlijkheidsstoornissen type B (antisociaal, borderline, narcistisch, theatraal) en middenproblematiek. Daarnaast hebben de groepen met een lager IQ een minder grote oriëntatie op het criminele milieu dan de groep met $IQ > 85$, en heeft de groep $IQ < 70$ een betere binding met school of werk dan de groep $IQ > 85$. Daarnaast werden enkele verschillen niet gevonden, die op basis van de literatuur wel verwacht hadden kunnen worden, zoals op het gebied van de empathische vermogens, gewetensfuncties en impulscontrole. Deze problemen zijn bij de normaal begaafde PIJ'ers ook zo veelvoorkomend, dat de PIJ'ers met een lager IQ zich hier niet onderscheiden.

De gevonden verschillen bevestigen deels de uit de literatuur bekende kenmerken van jongeren met een LVB. Het is bekend dat deze jongeren vaak problemen hebben met sociale contacten; dit kan ook verklaren dat een mindere gerichtheid op criminele leeftijdgenoten wordt gevonden. Ook problemen in de sociale weerbaarheid (hier terug te vinden in bijvoorbeeld de problemen met de ik-sterkte) en de redzaamheid zijn wel bekend. Vanzelfsprekend wordt gevonden dat onder de PIJ'ers met een lager IQ meer leerproblematiek voorkwam. Een verstandelijke beperking uit zich doorgaans in problemen in de informatieverwerking, problemen met de regulerende functies, gebrekkig probleemoplossend vermogen en problemen met het generaliseren van kennis.³² Dit heeft grote gevolgen voor de vorm van begeleiding en behandeling van deze groep en leidt tot een blijvende behoefte aan een steunstructuur.

Hoewel de te behandelen problematiek niet anders lijkt – er zijn immers grote overeenkomsten in de achtergrond en problematiek van de verschillende IQ-groepen, die bij alle groepen aanzienlijk is – hebben de jongeren met een LVB dus wel degelijk meer problemen op het gebied van cognitieve vaardigheden, sociale vaardigheden en relaties. De manier waarop men met hen aan de slag gaat, zal dan ook aanpassing behoeven aan de cognitieve capaciteiten van de groep, bijvoorbeeld door middel van herhaling, concretisering, kortere sessies en kleinere stappen.³³ De gevonden problemen op het sociale vlak suggereren dat er ook rekening

31 R.L. Schalock, S.A. Borthwick-Duffy, V.J. Bradley, W.H.E. Buntinx, D.L. Coulter, E.M. Craig e.a., *Intellectual Disability: Definition, Classification, and Systems of Supports*, Washington: AAIDD 2010; Van Nieuwenhuijzen 2010.

32 Moonen, De Wit & Hoogeveen 2011.

33 Van Nieuwenhuijzen e.a. 2006; H.P.B. Lodewijks, 'Treatment of moderately intellectually disabled delinquent youth in a Dutch juvenile justice facility with closed and open units', *Learning and Individual Differences* 2011, 21 (1), p. 49-54.

moet worden gehouden met een mogelijke invloed hiervan op de positie van deze jongeren binnen de groep. Het leefklimaat in de groep maakt dat het zeker voor jongeren die de sociale verhoudingen minder goed begrijpen, vaak moeilijk is om zich te handhaven.³⁴ De bevindingen geven dus aanleiding goed te blijven nadenken over hoe deze jongeren het best geholpen kunnen worden door middel van een speciale benadering en mogelijk middels aparte groepen, zoals die nu ook wel bestaan in de JJI's Rentry, Het Keerpunt en Juvaïd.

Een sterk punt van deze studie is dat een grote sample wordt gebruikt, waarin drie groepen zijn onderscheiden: naast de groep normaal begaafde PIJ'ers (IQ > 85) is een onderscheid gemaakt tussen de groep met een IQ < 70 en de groep met een IQ 70-85. De groep met het laagste IQ heeft volgens de doorgaans gehanteerde definities in ieder geval een LVB; bij de groep met een IQ 70-85 moet een beperking in de adaptieve vaardigheden worden vastgesteld om te mogen spreken van een LVB. Op die manier wilden we zien of de groep met IQ 70-85 als een aparte groep beschouwd zou moeten worden. De analyses lieten zien dat de gemiddelde scores voor de groep IQ 70-85 over het algemeen tussen de laag- en normaal-IQ-groep in lagen; de resultaten gaven geen aanleiding om te stellen dat deze groep meer overeenkwam met een van deze beide groepen. Het lijkt dan ook zinvol om ook in toekomstig onderzoek onderscheid te maken tussen deze drie groepen.

Het onderhavige onderzoek kent ook enkele beperkingen. Het gebruikte instrument scoort de variabelen op een driepuntsschaal vanuit dossiers. Gezien de wisselende mate van gedetailleerdheid van de dossiers is dit het hoogst haalbare, maar dit levert wel een grove maat op. Voor de toekomst zou dan ook gedacht kunnen worden aan onderzoek waarbij dieper ingegaan wordt op de kenmerken en ervaringen van jongeren met een LVB in de PIJ. De IQ-score die gebruikt is in het onderzoek, is de meting die het dichtst gelegen is bij de datum waarop de PIJ-maatregel inging. IQ heeft echter ook een dynamisch aspect en door verschillende factoren (stress, gebrekkige motivatie, onderwijsachterstand) ten tijde van binnenkomst in de JJI kan het zijn dat de gerapporteerde IQ-score lager is dan wanneer deze zou worden gemeten op een later moment. Een hertest lijkt daarom wenselijk.

Ondanks deze kanttekeningen geeft deze studie een uitgebreid beeld van de doelgroep. Hieruit blijkt overduidelijk dat er sprake is van een grote groep PIJ'ers bij wie extra aandacht voor cognitieve en sociale vaardigheden geboden is.

34 P. van der Helm, M. van Nieuwenhuijzen & H. Wegter, 'Minder bang en boos in de maatschappij: behandeling van lvb-jongeren in een justitiële jeugdinrichting', *Sozio* 2010, 95, p. 6-11.